

Van İlinde Tarla Bitkileri Yetiştiriciliği ve Yemelik Tane Baklagillerin Durumu

Yeşim TOĞAY¹

Necat TOĞAY¹

Murat ERMAN¹

Fatih ÇİĞ¹

¹ Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Van

Özet: Bu makalede Van ilinde tarla bitkileri yetiştiriciliği ve yemelik tane baklagillerin durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle nadas alanlarında yemelik tane baklagil yetiştiriciliği ile bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlanacaktır. Son yıllarda, bölgede yemelik tane baklagil tarımını geliştirmek amacıyla araştırma ve ıslah çalışmalarına devam edilmektedir.

The Situation Of Food Legumes And Growing Of Field Crops In Van

Abstract: In this paper; informations about the situation of food legumes and cultivation of field crops in Van were given. Especially, cultivation of food legumes in fallowing areas will contribute to economies of Van and Turkey. Therefore, research and breeding studies have been continued for developing of food legumes agriculture in recent years.

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda yer alan Van ili, 19.069 km² yüz ölçümüyle alan bakımından Türkiye'nin 6. büyük ilini oluşturur. İlin denizden yüksekliği 1725 m olup, 38° 25' kuzey enlemi, 43° 21' doğu boylamında yer almaktadır. Van ili kıyı şeridi hariç topraklarının büyük bir bölümü dağlık alanlardan oluşur. Yazların kısa ve sıcak, kışların ise soğuk ve sert geçtiği karasal bir iklime sahip olması, bunun yanında tarımsal üretimde verimin düşük ve uzun süre ulaşım olanaklarının sınırlı oluşu, Van ilinin gelişimini engelleyerek nüfusunun ve ekonomik faaliyetlerin kıyılardaki alüviyal ovalarda toplanmasına neden olmuştur.

Van ekonomisinde tarım, özellikle de hayvancılık hakim faaliyet koludur. İlin toplam nüfusunun % 60'ı kırsal kesimde % 40'ı da şehir merkezinde yaşamaktadır. Nüfusun % 60'ının kırsal kesimde yaşamasına ilaveten şehirde oturup köyle bağlantısı olanlarla bu oran yaklaşık % 80'lere varmaktadır. Toplam gayri safi hasılanın büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıktan sağlanmaktadır. Üretilen ürün çeşitlenmesi bakımından genelde yem bitkileri ve hububat üretimi birinci sırayı almaktadır. İlde tarımsal üretimi arttırmak amacıyla ürün değişikliği çalışmaları hızla devam etmektedir. Mevcut alanların sulanması devlet yatırımları ve vatandaşın kendi imkanları ile yapılmakta olup toplam 365.312 ha olan kültür arazisinin % 82'si sulamaya elverişli olmasına rağmen ancak

sulanabilir arazinin % 36'sı sulanabilmektedir ([http:// www.yyu.edu.tr](http://www.yyu.edu.tr)). Van ilinin tarımsal yapısında tahıllar ilk sırayı alırken bunu sırasıyla, yem bitkileri, endüstri bitkileri ve yumrulu bitkiler izlemektedir. Yemelik tane baklagiller ise son sırada yer almaktadır. Ayrıca Van ilinde yaklaşık olarak 81.000 ha alan da nadasa bırakılmaktadır (Anonim, 2001).

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de nüfus artışını tam olarak sınırlamanın mümkün olmaması, aynı zamanda tüketiminde giderek artması ve dışsatımla daha fazla gelir elde etme gereği, bizleri daha düzenli ve hızlı bir şekilde tarımsal üretimimizi arttırmaya zorlamaktadır.

Bilindiği gibi üretim artışı, ekim alanı ve birim alan veriminin artmasıyla mümkün olmaktadır. Halen işlenen alanlarımızın genişletilmesi bir yana, azaltılması söz konusudur (Tosun,1975). Ekim alanlarının artırılması ancak nadas alanlarından her yıl ürün almakla; birim alan verimini artırmak ise tespit edilecek en uygun yetiştirme tekniklerinin pratiğe aktarılmasıyla sağlanabilir. Nadas alanlarının oldukça fazla olduğu Van ilinde yemelik tane baklagil yetiştiriciliğini yaygınlaştırarak bu alanlardan her yıl ürün elde edilmesi, aynı zamanda baklagillerin toprak verimliliği üzerindeki olumlu etkileri ile bölge topraklarının iyileştirilmesinin mümkün olabileceği kanısındayız.

Van ilinin iklim özellikleri

Van ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nde karasal iklimin hüküm sürdüğü, batısında Van Gölü bulunan, etrafı dağlarla çevrili bir ildir. Van ilinin iklimi, konumu itibariyle Van Gölünün kıyısında yer almasından dolayı gölün olumlu etkisiyle iç kısımlara nazaran daha ılımandır. Van ilinde kış mevsimi soğuk ve karlı, yaz ayları ise serin ve kurak geçmektedir. Kış aylarında toprak yüzeyinin

karla örtülü olması kışlık ekimlerde soğuk zararının azalmasında önemli bir etken olmaktadır.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi uzun yıllar ortalamasına ait toplam yağış miktarı 380.4 mm, ortalama sıcaklık 8.7 C⁰, nispi nem % 58.6 ve toplam karla kaplı gün sayısı 93 olarak tespit edilmiştir (Anonim, 2002).

Çizelge 1. Van ilinin uzun yıllar ortalamasına ait iklim verileri

Aylar	Sıcaklık (°C)	Yağış (mm)	Nispi Nem (%)	Karlı Gün Sayısı
Eylül	17.0	10.5	43.0	-
Ekim	10.3	45.4	59.0	1
Kasım	4.3	47.5	67.0	14
Aralık	-1.1	32.1	69.0	13
Ocak	-4.0	38.3	70.0	27
Şubat	-3.6	33.4	70.0	30
Mart	0.7	45.1	69.0	27
Nisan	7.2	54.4	63.0	18
Mayıs	12.9	46.3	67.0	3
Haziran	17.8	18.4	50.0	-
Temmuz	22.0	5.1	44.0	-
Ağustos	21.5	3.9	42.0	-
Ortalama	8.7		58.6	
Toplam		380.4		93

Kaynak: Van Meteoroloji Bölge Müdürlüğü Kayıtları (2002)

Çizelge 2. Van ilinin arazi varlığı ve kullanım durumu

	Van		Türkiye	
	Kapladığı Alan Hektar	%	Kapladığı Alan Hektar	%
Tarla Arazisi	277.803	98.4	23.006.000	100
İşlenen Alan	196.101	70.5	18.092.000	78.64
Tahıllar	143.427	51.6	13.907.355	60.45
Baklagiller	605	0.2	1.560.875	6.78
Endüstri Bitkileri	2.808	1.0	1.346.839	5.85
Yağlı Tohumlar	-----	-----	604.325	2.62
Yumrulu Bitkiler	3.016	1.08	313.650	1.36
Yem Bitkileri	46.245	16.6	1.112.849	4.83
Nadas	81.702	29.4	4.914.000	21.35
Bağ Bahçe vd. Araziler	4.673	1.6	24.05.200	-----
Sebze	1.792	38.3	799.000	-----
Bağ	-----	-----	525.000	-----
Meyvelik	2.881	61.7	1.425.000	-----
Zeytinlik	-----	-----	600.000	-----
Ormanlık	-----	-----	20.703.000	-----
Toplam Alan	282.476	-----	-----	-----

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiat, Değer), 2001

Van ilinin toprak özellikleri

Van ilinin genel olarak toprak yapısı kumlu tınlı ve kumlu-killi-tınlı bünyeye sahiptir. Toprak reaksiyonu genellikle nötr ve hafif alkalidir.

Topraklar kireççe zengin ve tuzsuzdur. Organik madde, azot ve fosfor içerikleri oldukça düşüktür. Mikro besin elementlerinden sadece çinko yönünden fakirdir.

Bazı yerlerde oldukça fazla oranda bor elementine rastlandığı bildirilmektedir (Gülser,1992).

Tarla bitkileri yetiştiriciliği

Çizelge 2'de Van ilinin arazi varlığı ve kullanımına ait bilgiler verilmiştir. Van ilinde işlenen tarım alanları Van'daki toplam tarım alanlarının % 70.5' ini oluşturmaktadır. Türkiye'de tarım alanlarının % 21.35'i, Van'da ise % 29.4'ü nadas alanıdır. Van ilinde 1792 ha alanda sebze, 2881 ha alanda da meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bağ, zeytinlik ve ormanlık arazi bulunmamaktadır. İşlenen alanlarda en fazla tahıllar yetiştirilmektedir (143.427 ha). Bunu yem bitkileri, endüstri bitkileri ve yumru lu bitkiler izlemektedir. Baklagillerin alanı ise %1 den azdır (Anonim,2001).

Çizelge 3' de Van ili tarla bitkileri ve yem bitkilerinin ekiliş, üretim ve dekara verim değerleri.

Çizelge 3. Van ilinin 2001 verilerine göre Tarla Bitkileri ve Yem Bitkileri ekiliş alanları, verim ve üretim değerleri

Bitki cinsi	Alan (ha)	Verim (kg/da)	Üretim (ton)
Buğday	119.665	97.8	110.465
Arpa	23.7753	126.0	27.262
Çavdar	7	100.0	7
Mısır	2	----	32
Nohut	35	68.8	22
Fasulye	373	112.2	395
Mercimek (yeşil)	197	110.3	203
Şeker pancarı	2.808	3186.4	86.798
Patates	3.016	1723.6	47.469
Yonca	28.080	----	122.582
Korunga	18.163	----	65.197

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiat, Değer), 2001

verilmiştir. Çizelgeden izlendiği gibi Van ilinde fazla miktarda tahıl ekimi yapılmaktadır. Tahıllardan da en fazla yetiştiriciliği yapılan bitki buğdaydır. Van'da 119.665 ha alanda buğday yetiştiriciliği yapılmakta ve dekardan 97.8 kg ürün alınmaktadır. Bu değer Türkiye ortalamasının oldukça altındadır (207.7 kg/da). Van ilinde buğday ekimi Tir mibzeri olarak adlandırılan ekipmanlarla Tir ekim yöntemine göre yapılmaktadır. Bu yöntemde mibzer ayakları karıklar açmakta ve tohum yaklaşık olarak toprak yüzeyinden 15-18 cm aşağıya düşmektedir. Daha sonra ise 5 cm kalınlığında bir toprak tabakası tohum üzerini kaplamaktadır. Böylece tohum toprağın daha nemli olduğu karık tabanına düşmekte ve kar ve yağmur sularından daha iyi faydalanabilmektedir. Verimin düşük olmasının sebebi ise iklimin oldukça kurak geçmesi, toprakların besin maddelerince fakir olması, gübreleme ve bakım işlerinin yeterince yapılmamasından kaynaklanmaktadır.

Arpa ise 23.753 ha alanla buğdaydan sonra ikinci sırada yetiştirilen üründür. 1994-95 öncesi yıllarda arpa yazlık olarak ekilmekte ve çok az verim alınmakta iken 1995 sonrasında Ziraat Fakültesi ve Döner Sermaye İşletmesi bünyesinde çiftçiler ve diğer tarım kuruluşları ile ortak yapılan çalışmalar sonucunda bu bölgede arpanın kışlık olarak yetiştirilebileceği ve daha iyi verim alınacağı belirlenmiştir. Yine son yıllarda Ziraat Fakültesi bünyesinde yapılan silajlık mısır yetiştiriciliği çalışmaları çiftçilere aktarılmaya ve benimsetilmeye başlatılmıştır. Hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bu bölgede silajlık mısır yetiştiriciliği önem verilmesi gereken konularından birisidir. Ayrıca

yem bitkilerinden yonca ve korunga tarımı yapılmakta ve genellikle bu bitkilerin kuru otları değerlendirilmektedir. Bölgede fiğ yetiştiriciliği hiç yapılmamaktadır. Ziraat Fakültesinde yapılan çalışmalarda soğuğa dayanıklı fiğ çeşitlerinin bölgeye adapte olabileceği gözlenmektedir.

Bölgede endüstri bitkilerinden sadece şeker pancarı yetiştirilmekte ve dekara yaklaşık 3 ton verim alınmaktadır. Yumru lu bitkilerden ise 3.016 ha alanda patates yetiştiriciliği yapılmaktadır. Son yıllarda bölgede aspir ve ayçiçeği yetiştiriciliği konularında da çalışmalara hız verilmektedir.

Yemeklik tane baklagillerin durumu

Yemeklik tane baklagiller gerek dünyada gerekse ülkemizde çok eski yıllardan beri beslenmede ve yeşil gübrelemede kullanılmaktadır. Ayrıca tahılların ağırlıklı olduğu tarım sistemlerinde aranan ekim nöbeti bitkileri olmuşlardır. Zengin bir protein kaynağı olmaları ve toprağı azotça

zenginleştirmelerinden dolayı oldukça önemli bitkilendir.

Yemeklik tane baklagiller ülkemiz tarla tarımı içerisinde ekiliş alanı bakımından tahıllardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Van'da ise tarımı yapılan bitkiler içerisinde son sırada yer almaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 4. Yemeklik tane baklagillerin Van ilinde ve Türkiye'deki ekiliş, üretim ve verim değerleri

Bitki Cinsi	Van			Türkiye		
	Alan(ha)	Verim(kg/da)	Üretim(ton)	Alan (ha)	Verim(kg/da)	Üretim(ton)
Bakla	-----	-----	-----	19.000	184.3	35.000
Bezelye	-----	-----	-----	1.250	216.7	2.700
Nohut	35	68.8	22	645.000	83.8	535.000
Fasulye	373	112.2	395	175.000	128.8	225.000
Mercimek(yeşil)	197	110.3	203	70.000	85.9	60.000
Mercimek(kırmızı)	-----	-----	-----	400.000	115	460.000
Börülce	-----	-----	-----	2.900	69	2.000

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), 2001

Çizelge 4'de izlendiği gibi Türkiye'de en fazla nohut ve mercimek (kırmızı+yeşil) tarımı yapılmakta, bunları fasulye izlemektedir. Van'da ise en fazla yetiştirilen yemeklik tane baklagil bitkisi fasulyedir. Bunu yeşil mercimek ve nohut izlemektedir. Diğer yemeklik tane baklagillerin tarımı ise hiç yapılmamaktadır. Van'da yetiştirilen tüm baklagil türlerinde kullanılan tohumluklar tescilli ve sertifikalı olmayıp yıllardır çiftçilerin yetiştirdiği karışık populasyonlardır. Fasulye tarımının yoğun olarak yapıldığı Gevaş ilçesinde fasulye (kuru ve yeşil) populasyonlarının tespiti çalışmasında 100'den fazla tipe rastlanmıştır. Bunların hepsi Gevaş fasulyesi adı altında toplanmaktadır. Ziraat Fakültesinde bu tiplerde seleksiyon çalışmaları yapılmaktadır.

Ziraat Fakültesinde yapılan adaptasyon çalışmalarında yöreye adapte olabilecek yüksek verimli fasulye, mercimek ve nohut çeşitleri tespit edilmiştir. Fasulyede Şeker, Karacaşehir-90, 4F2666 (Yılmaz ve Çiftçi,1994) Şehirali çeşitleri; mercimekte Sazak-91, Kayı-91, Yeşil-21 ve Pul-11, Yerli Kırmızı ve Kışlık Kırmızı -51 (Çiftçi,1996; Erman, 1998); nohutta Icarda kökenli bazı hatlar ile (Kulaz ve Günel, 1992; Çiftçi ve Kulaz,1997) Aziziye-94, Er-99 çeşitleri yetiştirme tekniği ve verim denemelerine alınmış ve yerel çeşitlerden oldukça yüksek oranda birim alan tane verimi sağlamışlardır.

Van ve çevresinde yetiştirilen baklagiller yazlık olarak ekilmektedir. Son on yılda Ziraat Fakültesinde yapılan çalışmalarla mercimekte kışlık olarak tescil edilen birçok çeşidin bölgede kışı rahatlıkla atlatılabileceği gözlenmiştir. Van ve çevresinde yeşil mercimek yetiştiriciliği yapılmaktadır oysaki birçok kırmızı mercimek çeşidi kışı çok rahat atlatılmakta ve dekardan 198 kg'a kadar ürün alınabilmektedir (Toğay, 2002). Türkiye'de en fazla kırmızı mercimek yetiştirilen bölge Güneydoğu Anadolu bölgesi iken bu bölgenin sulu tarıma geçmesiyle kırmızı mercimek üretimi azalmıştır. Orta Anadolu gibi yağışı Van bölgesinden daha düşük olan yerlerde yapılan çalışmalarda tahıl - nadas sistemi yerine tahıl mercimek sisteminden daha iyi sonuçlar alınmıştır (Tosun,1975; Güngör,1991). Bölgemizde de nadas alanlarının azaltılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Burada da nadas alanlarında mercimek gibi kışı rahat atlatan bitkilerin yetiştirilmesiyle hem nadas alanları değerlendirilerek toprağın yapısı iyileştirilecek, hem de bir yıl boş geçen sezonda ürün alınarak ekonomiye katkı sağlanacaktır. Ayrıca, 2002-2003 yetiştirme sezonundan itibaren Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü'nden getirtilen, melezleme yoluyla elde edilmiş soğuğa dayanıklı yemlik ve yemeklik özelliği bulunan bezelye hatları kışlık olarak ekilip sulama yapılmaksızın yetiştirilmekte ve başarılı sonuçlar alınmaktadır. Bu konuyla ilgili agronomik çalışmalar devam etmektedir. Bu bitkinin bölgeye

kazandırılmasıyla, hem hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bu bölgede hayvanlar için besleme değeri oldukça yüksek olan yeni bir yem kaynağı elde edilmiş olacak hem de nadas alanlarının azaltılmasında alternatif bir bitki daha gündeme gelmiş olacaktır. Yemelik tane baklagiller bu bölgede fazlaca yetiştirilen şeker pancarı ile ekim nöbetine girmesi gereken bitkilerin başında gelmektedir. Ayrıca saplarının proteince zengin olmasından dolayı hayvan beslemede kullanılacak önemli bitkilerdendir.

Sonuç

Van ve çevresi oldukça büyük bir arazi varlığına sahiptir. İklim ve toprak koşulları fazla elverişli olmasa da, birçok tarla bitkisi uygun yetiştirme teknikleri kullanılarak kolaylıkla yetiştirilebilir.

Bölgede tarımı en fazla yapılan buğdayın tek yıllık bir baklagil ile ekim nöbetine sokulması, hem nadas alanlarının azaltılmasını hem de ana ürün olan buğdayın veriminin artmasını mümkün kılacaktır.

Halkın büyük bir çoğunluğunun geçim kaynağının hayvancılık olduğu düşünüldüğünde, özellikle yem bitkileri ve silajlık mısır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Ayrıca mercimek tarımının fazlaca yapıldığı GAP bölgesinin sulu tarıma geçmesi ile o bölgede azalması beklenen kırmızı mercimek üretiminin, Orta Anadolu ve Geçit Bölgeleri ile birlikte mutlaka Van ve çevresinde de kışlık olarak yetiştirilmelidir. Bunun içinde ekim, bakım, hasat-harman ve depolama konularında gerekli bilgiler çiftçilere aktarılmalı ve uygulamaya geçilmelidir.

YYÜ Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü tarafından bölgeye uygun tarla bitkileri ve yem bitkileri yetiştiriciliği konusunda birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Bölgedeki diğer tarım kuruluşları ile birlikte bu bilgilerin çiftçilere aktarılması gerekmektedir. Böylece üretim artışı ile önce yörenin ihtiyaçları karşılanacak, üretim fazlasıyla yapılacak dışsatımlarla da çiftçinin gelir

düzeyi yükselecek ve ülke ekonomisine katkı sağlanmış olacaktır.

Kaynaklar

- Anonim, 2001. DİE Tarımsal Yapı (Üretim, Fiat, Değer), Ankara..
- Anonim, 2002. Van Meteoroloji Bölge Müdürlüğü Kayıtları
- Çiftçi, V., 1996. Van Ekolojik Koşullarında Ekim Zamanı ve Ekim Sıklığının Bazı Mercimek Çeşitlerinde Verim ve Verim Öğelerine Etkisi (Doktora Tezi, Basılmamış). YYÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Çiftçi, V. ve Kulaz, H., 1997. Fosfor Dozlarının Nohutta Verim ve Verim Öğelerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. II. Tarla Bitkileri Kongresi Bildirileri, 605-608, Samsun.
- Erman, M., 1998. Van Ekolojik Koşullarında Azotlu Gübre Dozları ve Rhizobium Aşılmasının bazı Kışlık Mercimek Çeşitlerinde Verim ve Verim ile İlgili Karakterlere Etkilerinin Araştırılması (Doktora Tezi, Basılmamış) YYÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. Van.
- Gülser, F., 1992. Van Gölü Havzası Büyük Toprak Gruplarının Verimlilik Durumları (Yüksek Lisans Tezi, Basılmamış), YYÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Güngör, O., 1991. Konya Yöresinde Nadas Alanlarının Azaltılmasında Mercimek Tarımından Yararlanma, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Konya Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları No: 146, 73 .. Konya.
[http:// www.yyu.edu.tr](http://www.yyu.edu.tr)
- Kulaz, H. ve Günel, E., 1992. Van Ekolojik Koşullarında Bazı Nohut Çeşitlerinin Verim ve Adaptasyonu Üzerine Araştırmalar. YYÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(2): 124-134, Van.
- Toğay, Y., 2002. Farklı Çinko ve Fosfor Dozlarının Mercimek (*Lens culinaris* Medic.) 'de Verim ve Verim Öğelerine Etkisi. (Doktora Tezi, Basılmamış). YYÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Tosun, O., 1975. Türkiye Tahıl Açığı Nedenleri ve Çözüm Yolları. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları. No: 595, Bilimsel Araştırma ve İnceleme, 343, 45, Ankara
- Yılmaz, N. ve Çiftçi, V., 1994. Van Ekolojik Koşullarında Verimli Kuru Fasulye Çeşitlerinin Belirlenmesi ve Verim Komponentlerinin Tane Verimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. I. Tarla Bitkileri Kongresi Cilt 1, Agronomi Bildirileri, 91-96, İzmir.